

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

جستارهایی در

پانسکو

هو العزيز

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

جستارهایی در پلاسکو

توزیع محدود

پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

جستارهایی در پلاسکو

توزیع محدود- ویرایش دوم

۱۰ بهمن ۹۵

با جستارهایی از:

محمد آقاسی، علیرضا آقاییوسفی، ریحانه اصلان زاده، سیدمهدی اعتمادی فرد، آرمین امیر، حسین ایمانی جاجرمی، یاسر باقری، عبدالله بیجرانلو، ناصرالدین-علی تقویان، سمیه توحیدلو، مجتبی توسل، حمیدرضا جلایی پور، ریحانه جوادی، محمدرضا جوادی یگانه، ابراهیم حاجیانی، مهدی حسین زاده فرمی، هادی خانیکی، سیدمحمد مهدی خوبی، مجتبی دلیر، حسین راغفر، جبار رحمانی، محمد مهدی رحمتی، مهدی روزخوش، سعیده زادقناد، احسان سلطانی، احسان شاه قاسمی، غلامرضا صدیق اورعی، رضا صفری شالی، عباس عبدی، حامد طالبیان، حمید طاهری، فاطمه سادات علمدار، فردین علیخواه، موسی عنبری، غلامرضا غفاری، محمدجواد غلامرضا کاشی، محمد فاضلی، نعمت الله فاضلی، مقصود فراستخواه، جولان فرهادی بابادی، ناصر فکوهی، مجید فولادیان، سید احمد فیروزآبادی، محمدامین قانع راد، علی قنبری، محمدرضا کلاهی، مسعود کوثری، رضا مختاری اصفهانی، علیرضا مشهدی زاده، محمد معماریان، مهدی منتظری مقدم، نوح منوری، سیدجواد میری، سیدعبدالامیر نبوی، آرش نصر اصفهانی، عباس نعمتی، سیدضیاء هاشمی، سیده راضیه یاسینی.

با مقدمه: سیدرضا صالحی امیری

به کوشش:

محمدرضا جوادی یگانه، جبار رحمانی، سعیده زادقناد، عبدالله بیجرانلو

۱۳۹۵

عنوان و نام پدیدآور	مشخصات نشر	مشخصات ظاهری
جستارهایی در پلاستیک/ به کوشش محمدرضا جوادی یگانه، جبار رحمانی، سعیده زادقناد، عبدالله بیچرانلو. با مقدمه سیدرضا صالحی امیری.	تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۱۳۹۵.	۵۲۱ص.
	وضعیت فهرست‌نویسی فیبا	رده‌بندی دیویی
	۳۴۷/۳۶۳	
موضوع	بلاها - - جنبه‌های جامعه‌شناختی.	
موضوع	رسانه‌ها و افکار عمومی.	
موضوع	مسائل اجتماعی - ایران - تهران.	
موضوع	مدیریت بحران - ایران - تهران.	
موضوع	بلاها - - آینده‌نگری.	
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۵ ج ۲ / HV ۵۵۳	

جستارها

پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

ناشر: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
به کوشش: محمدرضا جوادی یگانه، جبار
رحمانی، سعیده زادقناد، عبدالله بیچرانلو.
با مقدمه: سید رضا صالحی امیری، وزیر
فرهنگ و ارشاد اسلامی
صفحه‌آرا: وحید لنجان‌زاده
روی جلد: از مجموعه «ایستاده در غبار»،
اصغر خمسه. خبرگزاری مهر.

همه حقوق این اثر برای پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات محفوظ است.
در صورت تخلف، پیگرد قانونی دارد.

نشانی: تهران، پایین‌تر از میدان ولی‌عصر (عج)، خیابان دمشق، شماره ۹، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
صندوق پستی: ۶۲۷۴ - ۱۴۱۵۵. تلفن: ۸۸۹۰۲۲۱۳. دورنگار: ۸۸۹۳۰۷۶. Email: nashr@ric.ir

فهرست مطالب

پلاسکو از آغاز تا پایان ۷

مدیریت و سیاست شهری

- گزارش ملی پلاسکو / محمد فاضلی ۱۵
- پیام پلاسکو / سید ضیاء هاشمی ۲۵
- مدیریت شهری و درس های پلاسکو / حسین ایمانی جاجرمی ۳۱
- تحلیلی آسیب شناختی بر موقعیت بحران های کالبدی شهر / ناصر فکوهی ۳۵
- ماجرای «پیک نیک» و جامعه شناسی «پلاسکوها» / موسی عنبری ۴۳
- فروپاشی پلاسکو نماد فروپاشی الگوی توسعه شهری / محمد امین قانع راد ۴۹
- آتش پلاسکو روشن است! مگر... / مجتبی توسل ۵۷
- فاجعه ساختمان پلاسکو و درس هایی که نمی آموزیم / حسین راغفر ۶۵
- مسئولیت شهرداری در حادثه پلاسکو / علیرضا مشهدی زاده ۷۱
- مدیریت فرسوده / سید عبدالامیر نبوی ۷۹
- خوب، بد، زشت: درس های پلاسکو / محمد مهدی رحمتی ۸۷
- هزینه های استهلاک و بی توجهی به آن در پلاسکو / غلامرضا صدیق اورعی ۹۷
- ساختارهای خالق حادثه ساختمان پلاسکو / احسان سلطانی ۱۰۳
- آتش پلاسکو؛ احیاگر مشکلات تاریخی ایرانیان / رضا مختاری اصفهانی ۱۱۱
- چتری برای پلاسکو / یاسر باقری ۱۱۹
- قربانیان نامرئی پلاسکو / آرش نصر اصفهانی ۱۲۹
- عدم توازن امنیت حیات ایرانی / مهدی حسین زاده فرمی ۱۳۵

فرهنگ و جامعه

- ۱۴۳ پرسش پلاسکو / نعمت‌الله فاضلی
- ۱۵۵ پلاسکو و امر نمی‌دانم / سیدجواد میری
- ۱۶۱ با پلاسکو می‌توان «جامعه در آغوش خطر ایران» را اسکن کرد / جلالی پور
- ۱۶۹ ققنوس پلاسکو و تکوین مقوله «مردم» در غیاب حکمرانی کارآمد / جبار رحمانی
- ۱۷۵ ساختمان پلاسکو و احساس بی پناهی مردم / محمدجواد غلامرضا کاشی
- ۱۸۷ حادثه ساختمان پلاسکو و فرهنگ اعتماد / غلامرضا غفاری
- ۱۹۵ ظرفیت سرمایه اجتماعی و واقعه پلاسکو / سید احمد فیروزآبادی
- ۲۰۳ اعتماد؛ کلید جامعه خود-ترمیم‌گر / فردین علیخواه
- ۲۰۹ پلاسکو و نشانه‌شناسی یک ازدحام / مقصود فراستخواه
- ۲۱۵ پلاسکو، یادگیری و آگاهی ملی / ابراهیم حاجیان
- ۲۲۵ بررسی زمینه‌های بحران پلاسکو با تأکید بر منزلت اجتماعی / مهدی اعتمادی‌فرد
- ۲۳۳ ساختمان پلاسکو و اهمیت آموزش مهارت‌های زندگی / مجتبی دلیر

اخلاق اجتماعی و خلیقات ایرانی

- ۲۴۳ آیا مردم هم در فروریختن پلاسکو مقصرند؟ / محمدرضا جوادی یگانه
- ۲۵۱ حادثه پلاسکو و فرهنگ عمومی / محمدرضا کلاهی
- ۱۶۲ حادثه پلاسکو و مظنونان همیشگی: «مردم» / مهدی روزخوش
- ۲۷۱ تقدیرگرایی، گم‌گشتگی آینده، و ظهور فاجعه پلاسکو / مجید فولادیان
- ۲۷۹ همه ایرانی‌اند، بعضی‌ها ایرانی‌ترند / آرمین امیر
- ۲۸۹ پلاسکو، فقدان همدلی در زیست جمعی ایرانی / علی قنبری
- ۲۹۹ آیا آنها گوسفندند؟ / فاطمه سادات علمدار
- ۳۰۹ فرایند اندیشه نسلی؛ آنچه که انجام می‌دهیم / مهدی منتظری‌مقدم
- ۳۱۷ مناسک پلاسکو / سعیده زادقناد

رسانه‌های جمعی و اجتماعی

- ۳۲۷ پلاسکو: سیلی سخت فاجعه / مسعود کوشری
- ۳۴۱ تصویری از رسانه‌ای شدن یک حادثه / هادی خانیکی
- ۳۴۷ درباره روایت رسانه ملی از واقعه ساختمان پلاسکو / سیدمحمد مهدی خوبی
- ۳۵۵ ۱۲۴ دقیقه تعلیق / محمد معماریان
- ۳۶۵ اختلال رسانه‌ای و نقص جامعه‌پذیری / عباس عبدی

- ۳۷۱ مصیبت به منزله درنگی برای آینده / سمیه توحیدلو
- ۳۸۱ پلاسکو در ذهن مردم فروریخت / عباس نعمتی و حمید طاهری
- ۳۸۷ درس‌های فاجعه پلاسکو برای تلویزیون ایران / عبدالله بیچرانلو
- ۳۹۵ سرکشی تحمل‌ناپذیر نمادها / ناصرالدین علی تقویان
- ۴۰۵ که نه خاطر تماشا، نه هوای باغ دارد / ریحانه جوادی
- ۴۱۷ حادثه ساختمان پلاسکو و افکار عمومی / رضا صفری شالی
- ۴۲۵ اختلال جمعی / علیرضا آقاییوسفی
- ۴۳۳ سلفی‌بگیران پلاسکو / احسان شاه قاسمی
- ۴۴۱ خوش‌حالی‌ها و خوش‌بختی‌های رسانه ملی / نوح منوری
- ۴۴۷ فاجعه پلاسکو: امکان بسیج اجتماعی و نقش رسانه‌ها / حامد طالبیان
- ۴۵۵ شوک درمانی افکار عمومی و دیگر هیج / محمد آقاسی
- ۴۶۱ کنش سیاسی و عکاسی از فاجعه / ریحانه اصلانزاده

برای آینده

- ۴۷۱ از فروریزش نماد مدرنیته تا برساخت فرهنگ رشادت / سیده راضیه یاسینی
- ۴۸۱ علاج واقعه / جولان فرهادی بابادی

مدیریت و سیاست شهری

ماجرای «پیک نیک» و جامعه‌شناسی «پلاسکوها»

موسی عنبری

دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه تهران

اگر در ۲۹ دی‌ماه می‌خواستیم در مورد ریسک‌ها و مخاطرات تهران جملاتی بنویسیم، تنها موردی که نباید حتی نامی از آن می‌بردیم، پلاسکو و «پلاسکوها» بود. زیرا پلاسکو در میدان مطالعه جامعه‌شناسان سبک زندگی، خرید و بازار بود. «پلاسکو» به جامعه‌شناسان فرهنگی تعلق داشت و به هیچ وجه محقق فاجعه‌شناس، حق به‌زبان آوردن نام این مکان مصرفی و فراغتی نمادین و بازارین را نداشت. صبح روز بعد، به یک‌باره حق تحلیل پلاسکو از همکاران فرهنگ‌شناس و سبک‌شناس گرفته و به فاجعه‌شناسان واگذار شد. از آن ساعت، فرهنگ‌شناسان، دیگر جرأت گفتار تخصصی در مورد پلاسکو را نداشته‌اند، زیرا پلاسکو، نماد عنصر دیگری شد. پلاسکو با آتش و ریزش و امداد درآمیخته است و دیگر با پوشاک و خرید و سبک تداعی نمی‌شود. ظاهراً انفجار یک

پیک‌نیک پنج‌کیلویی (یا اتصال برق)، علت این تغییر معناشناختی و گفتمانی است. یعنی آیا پیک‌نیک، مفهوم «فرهنگ» را به «اقتصاد» یا «سیاست» و به تعبیر ما «فاجعه» تبدیل کرده است؟! کمینه تحلیل این است که پیک‌نیک، پلاسکو را از میدان فرهنگی‌اش انداخت و موضوع مطالعه بحران‌شناسان و فاجعه‌پژوهان کرد.

حال ما می‌مانیم و تحلیل اثرات «پیک‌نیک». ماجرای پلاسکو نشان می‌دهد که «سبک زندگی»، «بازار» و «مصرف» در یک قدمی «فاجعه» و «آتش» و «ریزش» قرار دارند! اما آیا موضوع در همه جا چنین است یا فقط در ایران این‌گونه است؟ بینش لازم و اقدام راهگشا برای تقلیل و کنترل موضوع کدام است؟

«پیک‌نیک» برای ما نشانه عوامل و ابزارهای ریسک در جامعه جدید است. این ابزار و نشانه، در همه جا حضور دارد و قهر خود را بسته به آمادگی و سطح تاب‌آوری اجتماعات نشان می‌دهد، اما به هیچ وجه، نیرویی جدا و مستقل از عملکرد اجتماعات و عوامل انسانی نیست. در علت‌یابی ریسک‌ها و فاجعه‌ها، صرف‌نظر از علل هستی‌شناختی و دین‌باورانه‌شان – که چندان موضوع تمرکز علم جدید نیست – همیشه ردپایی محسوس و گاه برجسته از انسان دیده می‌شود. اساساً امروزه، هر خواسته و تغییری، با تولید میزانی از ریسک محقق می‌شود. کلیه تلاش‌های معطوف به کنترل مخاطرات، کم‌وبیش گونه دیگری – محسوس یا نامحسوس – از ریسک را می‌آفرینند، بنابراین جامعه جدید همواره در کار تقلیل یا تشکیل، کنترل یا تجدید ریسک است. جامعه ایران نیز از این قاعده مستثنی نیست، بلکه این جامعه که همیشه در معرض قهر بلایای طبیعی خاصه زلزله، سیل و خشکسالی قرار داشته است، به مراتب در مقابل ریسک‌ها، شکننده‌تر و آسیب‌پذیرتر است. داستان مدیریت و مواجهه ما با ریسک‌ها و فاجعه‌ها، آموزنده و البته نگران‌کننده است. چون با مجموعه‌ای از فداکارها، ایثارها و مهربانی‌ها

یکسو و بی‌تفاوتی‌ها، سردرگمی‌ها و خسارت‌های جبران‌ناپذیر انسانی از سوی دیگر همراه است. همین عامل، قدرت اثرگذاری اقتصادی، اجتماعی و سیاسی مخاطرات در کشور را بسیار بالا برده است. یعنی اگر بگوئیم تکرارپذیری فاجعه‌ها با تقدیرگرایی مردمی، قانون‌گریزی اجتماعی و خودرأیی دولت‌هایمان همبستگی داشته است، کلامی بی‌پایه نگفته‌ایم. ایران همواره در میان ده کشور اول آسیب‌دیده دنیا قرار داشته^۱، اما نسبت به حقرات این رتبه اضطراب‌آور، بی‌تفاوت بوده است. در ژاپن، زلزله‌های فراوان با قدرت تخریب بالا رخ می‌دهد، اما آسیب‌دیدگی و تغییرات حاصل از قهر آن‌ها، تا حد ممکن پایین است؛ زیرا آن‌ها ده‌ها قانون و برنامه عملیاتی شده در این حوزه دارند و از هیچ حکم و هنجاری فراتر از اجرای این قوانین تبعیت نکرده‌اند.

اکنون، بزنگاه گفت‌وگو با جامعه و مردم است، به شرطی که مانند عادت همیشگی، فاجعه را به «قسمت» و «نصیب» فرونگاهیم. اثر اجتماعی و کارکردی فاجعه‌ها این است که مراقبه‌ها و مشغولیت‌های فردمدار روزمره را به یک‌باره برهم می‌زند و دغدغه‌های جمع‌خواهانه می‌آفریند و از سویی، انرژی‌های مردمی و عمومی را در مسیر «خیر جمعی» آزاد می‌کند. بنابراین اکنون مجال گفت‌وگو با مردم است. روی صحبت با سیاست‌گذاران نیست، چون این کار «زیره به کرمان بردن» است. شواهدی تاریخی نیز در دست داریم که سیاست‌گذاران و مجموعه‌های سازمانی، علاقه‌ای به حذف بحران‌ها و فاجعه‌ها ندارند، یعنی حذف چیزی که در آن «ماموریت»، «پروژه» و «گزارش عملکرد» وجود دارد. تاریخ نشان می‌دهد فاجعه‌ها با قدرت‌های بوروکرات سازمانی، رابطه‌ای دوستانه و همکارانه داشته‌اند. اساساً، قدرت‌های سازمانی در شرایط فاجعه احیا می‌شوند و رشد می‌کنند. پس فاجعه‌ها،

۱. رک.: عنبری، موسی (۱۳۹۳) جامعه‌شناسی فاجعه: کندوکاوی علمی پیرامون حوتدث و سوانح در ایران، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

پول‌سازند، نهادسازند، معرف و مبلغ عمل بوروکرات‌ها هستند و در نهایت، اندیشه مدیریت دیگرسالار را به ذهن تحمیل می‌کنند، بنابراین، معقول نیست که حذف شوند.

روی صحبت ما با افراد، خانواده‌ها و گروه‌های اجتماعی، به دور از تعلق سازمانی آن‌هاست. همچنین روی صحبت با «پلاسکوها»ست. باید بدانیم که سیاست‌های تمرکزگرا در کشور، مرکزگرایی را رونق داده و باعث شده است شهرها، متراکم، فشرده و مرتفع شوند. این تراکم جمعیت، خانه‌ها و سرمایه‌ها، برای کشوری که در شمار کشورهای پرگسل زلزله و حادثه‌خیز دنیاست و در پیشگیری و مدیریت آثار بحران‌ها، کم‌توفیق بوده‌است، بسیار خطرناک است. در همه جا، تمرکز، تراکم و ادغام منابع و سرمایه‌ها، زمانی به توسعه و بهبود در فعالیت‌ها انجامیده که در نسبتی معقول با تفکیک، دسته‌بندی و تفرق اجتماعی – مکانی بوده‌اند. هر نوع تمرکزی، لزوماً پیشرفت‌زا نیست، بلکه منابع و انرژی‌ها را تلف می‌کند. نکته نگران‌کننده دیگر این است که بحران کار، تنش آب، بحران ریزگردها و ... همگی به این تمرکز، جان دوباره بخشیده‌اند و بر مشکل افزوده‌اند. این که خود این بحران‌ها نتیجه توسعه نامتوازن و تمرکزگرا هستند، کمک دیگری به قوت تحلیل ماست. آنچه مهم است ما مانده‌ایم و تراکم روزافزون جمعیت (کلان‌شهری)، ماشین (ترافیک)، دود (آلودگی هوا)، خانه و برج، بیکاری و چندین تراکم دیگر...

حال باید از پلاسکو چه بیاموزیم. «پلاسکوها» چه باید بکنند؟ باید بیاموزیم آتش، زلزله، سیل، آلودگی هوا و دیگر مخاطرات، سایه‌های عمل ما هستند و اساساً فراتر از مرزهای اجتماعی یعنی مرز طبقاتی، قومیتی، جنسیتی، سنی عمل می‌کنند. یعنی مرز انسانی نمی‌شناسند و هیچ‌کس چه کوچک و بزرگ، دارا و فقیر، زن و مرد از جبر آن‌ها در امان نیست. پس باید «بازی عقلانی» مدیریت فاجعه را از نو

بیموزیم. باید بدانیم که معیشت انسانی در همه عرصه‌ها، تحت یک بازی عقلانی جمعی به پیش می‌رود و همگان بر سر سود و زیان خود چانه‌زنی می‌کنیم تا به میثاق و اجماعی به نام جمع، انجمن، شهر، مجتمع، پاساژ و غیره برسیم. وقت آن رسیده است که بر سر جان و حیات خود که طعمه رفتارهای ناسنجیده و طمع‌ورزی‌های شخصی قرار گرفته‌اند، به قرارداد، اجماع و انجمن برسیم. باید نظریه «بازی مخاطره» را بازآفرینی کنیم که بیش از هر عاملی مورد نیاز کشور بوده و از قضا، بسیار وحدت‌آفرین است. آن‌گونه که مفهوم «جنگ» و «امنیت ملی» در طول تاریخ و حتی اکنون، وحدت، نظم، اجماع، اقتدار و حتی دولت آفریده است، مخاطره نیز باید اجماع، دغدغه، گروه، انجمن و جماعت بیافریند. البته نه سازمان. نباید فکر کنیم که فقط لازم است بر اساس مبناهای اجتماعی، فرهنگی متعالی مانند عقیده، خویشاوندی و خانواده گردهم آئین و جماعت بسازیم؛ ایمنی، کم‌آبی، زلزله، آتش‌سوزی و سیل نیز همان میزان ارج و قدر دارند که مینا و عامل انجمن‌سازی و گروه‌بندی اجتماعی قرار گیرند. باید تشکیل‌گفتمان‌ها و اجماعات حول ایمنی شهر، زلزله شهر، هوای شهر، ترافیک شهر، آب شهر، در محوریت برنامه‌های نهادهای سیاست‌گذار باشد. پلاسکوها نیز باید اخلاق محاسبه‌گری بازار را به حوزه ایمنی شهر بکشاند و گرنه یک‌شبه از حوزه پرجاذبه و سبک‌پرداز خرید، به حوزه فاجعه و آتش و ریزش خواهند غلتید.

فصلنامه علمی، پژوهشی و آموزشی
دانشگاه شیراز